

Тыын болпуруос

ВЛАДИМИР ПУТИН МУОСТА ТУТУУТУН ТУҢУНАН САНААТЫН ЭТТЭ

Бэс ыйын 20 күнүгэр Арассыыйа Бэрэсидьиэнин талэбиндэһинэ быйа биэриитэ табыста.

Дьон чунообунньуктар, министирдэр хамнастарын боростуой дьон хамнаһын кытта тэннииргэ Владимир Путинга этии киллэрдилэр. Онуоха Бэрэсидьиэн очотугар салайар эргимтэдьонобарыурбааннабарыахтарынэбэтэр омуксиригэр тахсыахтарын эттэ. «Онон боростуой дьон хамнаһа үрдүүрүн ситиһиэхпит. Хас биридии киһи тус квалификациятыгар, кыабыгар эппиэттэнэр хамнастаныахтаах», - диэтэ Владимир Путин.

Саха сиригэр Өлүөнэ эбэни туоруур муоста тутуутун эмиз таарыйда. Бастатан туран, бу бырайыак ороскуотун сатаан салпытын, улахан ночоттоосбун бэлиэтээтэ. «Ол да буоллар, РФ уонна өрөспүүбүлүкэ бырабыыталыстыбата куорат салгыы сайдарын туһугар болломтотун уураар. Онон Өлүөнэ эбэни туоруур муоста тутуута уһаабакка-кэнээбэккэ түргэнник быһаарыллыахтаах», - диэтэ киһи.

Дьокуускайга Өлүөнэ эбэни туоруур муоста тутулуннабына, үс федеральнай суол («Лена», «Булүү», «Халыма») быйа охсуһуохтаахтар. Итиэннэ өрүс пуорда, тимир суол ыстаансыыта уонна аэропорт төгүрүк сыл тырааныктар сырылтынан хааччыллыа этилэр.

"СО" кэр.

ИРБЭТ ТОНУ ХАРЫСТААҤЫННА АНАММЫТ СЭМИНЭЭР

Бэс ыйын 18-19 күннэригэр «Люди на мерзлотнох ландшафтах» диэн аан дойдутаабы сэминээр буолла. Бастагы күн Төһүлү күөлүн, Нуорабана алаастарын, Мугудай нэһилиэгин тулалыыр айылҕаны көрдүлэр, үөрэттилэр. Иккис күн Д. П. Коркин аатынан Чурапчы орто ыспартыыбынай интэринээт-оскуолатын аактабай саалатыгар сэминээр пленарнай чааһа, дакылааттары дьүүллэһии буолла. Бу сэминээр ICE 7A/ «Переходящая и изменяющаяся окружающая среда, закон, человеческая среда и мир» диэн Лапландскайдаагы университет (Финляндия) уонна Дюрхам университетин (Великобритания) бырайыактарын чэрчитинэн ыытылынна.

Сэминээри иилээн-сабаллаан ыттар спикердэринэн Александр Николаевич Федоров—геологическай наука хандыдаата, Арассыыйа наукаларын академиятын (РАН) ирбэт тону чинчийэр үнүстүүтүн научнай үлэһэ дириэктэрин солбуйааччы, Семен Петрович Готовцев—геологическай наука хандыдаата, РАН ирбэт тону чинчийэр үнүстүүтүн уопсай криология лабораториятын сэбиэдиссэйэ, Анна Штаммлер-Госсман—Финляндия Лапландскай университетин Арктическай климат чинчийээччи-профессора, Николай Степанович Афанасьев—Саха Өрөспүүбүлүкэтин тыатын хаһаайыстыбатын министириин солбуйааччы, Алексей Гаврильевич Егоров—Чурапчы улуунун баһылыгын экономикаҕа уонна инновацияҕа солбуйааччы буоллулар.

Николай Афанасьев ирбэт тону дьайыыта айылҕага улахан дьайыылаабын бэлиэтээтэ. Солхуостар сабаҕабы туһаныллыбыт баһыналар билигин кэмэ аһаардарын эрэ кэринэ туһаныллыларын, эрдэтээбилэр сирдэрэ-уоттара бысталанан, аппалар, быллаардар үөскээн, билигин кыайан туһаныллыбат буолбуттарын эттэ.

Александр Федоров Саха сиригэр 10 тыһыынча сыл аннараа өттүгэр буолбут ириэһинтэн алаастар үөскээбиттэрин эттэ. Билигин сыллаабы орто температура сыһыа итийэн эрэрин, 1830 сыллааһар ирбэт тону температурата 3 кыраадыһынан үрдээбитин билиһиннэрдэ, манньк сыллыы салгыы бара туруохтаабын, киһи улуустарга кыһынны температура Өлүөхүмэни, Томмоту, Алданы кытары тэн кэриэтэ буолбутун эттэ. Ууну аһара элбэи хаһаанар иригэ көмөлөһөрүн бэлиэтээтэ. Бу болпуруоһу национальнай бырайыактарга, бырагыраамаҕа киллэртэрэн, үлэни ыттарга сүбэлээтэ.

Семен Готовцев бэйэтэ Уус Алдантан төрүттээх буоларынан илин энээр улуустарга айылҕа уларыытын билэ-көрө сылдьарын, кэтиирин, үөрэтэрин эттэ. Сир кыһынны кэмэ тонуутунан 3 көрүннэ арахсарын—чөйө тонор буордаах сир (мерзлые), ситэ томмот кумахтаах сир (морозные), туустаах уулаах буолан томмот (охлажденные) сир диэн билиһиннэрдэ. Сахабыт сирэ кураан салпыннаах буолан, ирбэт тону тулуктаһарын, өскөтүн сииктээх, мадьы ардахтыыр түбэттэтигэр ириэригэ куттал үөскүүр диэтэ.

Анна Штаммлер-Госсман ирбэт тону кыылга-сүөлгэ, киһиэхэ, уопастыбаҕа бүтүүнүгэр суолтатын билиһиннэрдэ. Айылҕа уларыытыттан араас дьайыылар, дьон-сэргэ олорор сирдэриттэн көһүүлэрэ, быһылааннар буолалларын холбурдарынан кэпсээтэ. Ирбэт тону, айылҕаны харыстыырга ыһырда.

Тэхиниичэскэй наука хандыдаата, «СӨ тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтин сир мелиорациялааһынна уонна тыа хаһаайыстыбатыгар уунан хааччыйыа управление» ГБУ салайааччытын бастагы солбуйааччы Михаил

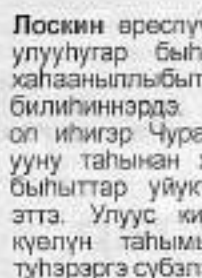
Лоскин өрөспүүбүлүкэҕэ, Чурапчы улуунугар быһыттар туруктарын, хаһааныллыбыт уу салпааһын билиһиннэрдэ. Сорох улуустар, ол иһигэр Чурапчы наада буолар ууну таһынан хаһааналларын, ол быһыттар уйуктарын кэбирэтэрин эттэ. Улуус киининээҕи Чурапчы күөлүн таһымын 50 см диэри түһэрэргэ сүбэлээтэ.

СӨ сааскы халаан ууттуттан эмсээлээһини туоратыыга уонна чөлүгэр түһэри үлэлэригэр дирекцията ГКУ дириэктэрэ Гаврил Слободчиков илин энээр улуустар урууку сылларга кураанныыр буолан, бастагы бэрэсидьиэн М. Е. Николаев Өлүөнэ—Туора Күөл водоводу онотторбутун абынна. Кэлин халаан ууттуттан эмсээлээһин тахсарын, ону туоратыыга былааннаах үлэлэр баралларын эттэ. Ирбэт тону харыстааһынна бырагыраама онорор наадатын бэлиэтээтэ.

Уу сыһыаннаһыларыгар уонна экологическай үөрэхтээһингэ департамент салайааччыта Зинаида Васильева халааннааһын түбэттэтигэр иһар уунан хааччыйы, ууттан куттал суох буолуутун хааччыйы, ууга былдьатар кутталлаах территорияны, дьыллэри быһаары, бастагы дьаһаллары ылыы болпуруостарыгар тохтоото.

Дакылааттар сүннүлэринэн санаа үлэстиитигэр тыл эттилэр. Сэминээр түмүгүнэн 16 пууннаах резолюция ылылынна.

Алексей СЛЕПЦОВ.

Сэминээри салайан ыппыт Ил Түмэн дьокутаата Михаил Дмитриевич Гуляев эбэрда тылы эттэ, сэминээр сыалын-соругун билиһиннэрдэ, тэрийбиттэргэ махталын биллэрдэ. Чурапчытаагы физическай култуура уонна успуорт үнүстүүтүн ректора Иннокентий Иннокентьевич Готовцев, Чурапчы улуунун баһылыгын солбуйааччы Алексей Гаврильевич Егоров эбэрда тылы эттилэр, бу сэминээр Саха сиригэр, Чурапчы улуунугар суолтатын бэлиэтээтилэр.

Ысыах — 2019

ЫСЫАХ ОЛОНХО В НАМЦАХ ОТКРЫЛИ МАСШТАБНОЙ ПОСТАНОВКОЙ О ГЕРОЯХ ЯКУТСКОГО ЭПОСА

13-й ысыах Олонхо в Намцах открылся масштабной постановкой, рассказывающей историю героев якутского эпоса Олонхо. Тысячам зрителей, посетившим главный праздник лета республики, ее представили более 300 артистов. По завершении представления Глава Якутии Айсен Николаев дал официальный старт празднику.

В торжественном открытии ысыаха Олонхо приняли участие более 1,5 тыс. человек, среди них более 300 артистов из всех учреждений культуры Якутии — Театра Олонхо, Саха театра, Театра оперы и балета, Театра танца, Филармонии Якутии, Высшей школы музыки, танцевальные коллективы «Ситим», «Эрэл», «Тойон Мюрю» и другие. На открытие пришли более 3000 тысяч зрителей.

По задумке режиссера театральной части церемонии открытия Руслана Тараховского, праздник начался с истории об одном из известнейших якутских тойонов. Постановщики постарались объединить в единое повествование несколько частей знаменитого эпоса, главным героем которого стал князь Мымах. Он стал первым, кто получил право носить государственную печать, а также сыграл большую роль во вхождении Якутии в состав Российского государства.

Представление состояло из нескольких частей. В первой артисты исполнили традиционные танцы, символизирующие течение реки Лены и полет лебедей, которые сопровождали выход хозяйки

допины Энсиэли под звуки арфа, на которых играют первая якутская арфистка Лидия Новгородова со своими ученицами.

Сердцем постановки стала передача символов — сосуда для огня, Ытык Дуоба и чорона — от мастеров Госпоже Энсиэли, князю Мымах и старику Нам. К зрителям вышли актеры в образах великих якутян, которые трудились ради процветания Олонхо, среди них Платон Ойунский, Максим Аммосов, Вацлав Серошевский и другие.

Театральное представление завершилось обрядом благословения и кумысопития. После чего глава Якутии Айсен Николаев дал старт празднику, торжественно водрузив на священное сарга символ ысыаха Олонхо — Ытык Дуоба.

В приветственной речи Глава Якутии подчеркнул, что философия якутского эпоса Олонхо провозглашала смыслом человеческого существования изобилие, справедливость и достоинство. Сегодня этот посыл звучит так, что жители Якутии могли через свои способности, реализованные инициативы жить богато и счастливо.

«Я уверен, что это у нас получится. Сегодня мир меняется, меняется Россия, наша республика. Перед нами стоят грандиозные задачи: реализация национальных проектов, поставленных президентом Владимиром Путиным, Стратегии развития Якутии. И, конечно, главная задача — повышение качества

жизни каждого якутянина», — сказал Айсен Николаев. Качество жизни жителей Якутии должно повышаться независимо от того, в какой части республики он живет: в арктическом селе или в городе в Южной Якутии, уверен глава Якутии.

«Мы будем развивать каждое село, каждый город, улус, нашу республику и Россию. Наш северный народ открыт для мира. Мы многому можем научиться у мирового сообщества, но нам есть и чем гордиться и делиться. Мы многонациональная республика, мы умеем дружить и жить в мире и согласии. Я уверен, что так было, есть и будет всегда», — сказал он.

Республиканский национальный праздник Ысыах Олонхо продолжится до 21 июня в селе Намцы Намского улуса. Отметить разгар лета приехали гости из Алтая, Казахстана, Санкт-Петербурга, представители коренных малочисленных народов Севера и других дальневосточных регионов.

По традиции на празднике состоятся конкурсы исполнителей Олонхо, соревнования по стрельбе из лука, запевал осуоха, исполнителей скороговорок, конкурс национального костюма, конского убранства. Ысыах Олонхо проводится в Якутии ежегодно с 2006 года. Напомним, в 2005 году якутский эпос вошел в список шедевров устного нематериального наследия ЮНЕСКО.

Источник: "ЯСИА"

ясиа

Куонкурустар, күрэхтэһиилэр түмүктэрэ

Хайахсыкка Иннокентий Гурьевич Тимофеев-Теплоухов төрөөбүтэ 150 сылыгар анаммыт Олонхо ыйыагар араас куонкурустар, күрэхтэһиилэр тэриллбиттэрэ. Бириистэр быйыл олус сыаналаахтар, харчынан биризмийэ да улахан. Ону барытын Хайахсыттан төрүттээхтэр, олохтоохтор туруордулар.

Куонкурустар, күрэхтэһиилэр түмүктэрин билигиннэрдэххэ, манньк.

Оһуохайга кылаан чыпчаал бириһи Семен Морфуннов, 1-кы миэстэни Одьулуунтан Александра Егорова, 2-с миэстэни Ньурбаттан Нюрбина Кононова, 3-с миэстэни Чакыртан Мария Ширяева ыллылар. **Олонхоҕо** кылаан чыпчаал бириискэ Кытаанахтан Сусанна Лазарева, 1-кы миэстэҕэ Мырылаттан Анатолий Христофоров, 2-с миэстэҕэ Тааттаттан Людмила Цой, 3-с миэстэҕэ Диринтэн Уля Корякина тилистилэр. Оттон бөлөбүнэн толорууга Сылантан «Утум» фольклор бөлөбө бастаата. **«Алаас кыһа»** куонкуруска кылаан чыпчаал Хадаартан Варя Тарбахова буолла, анал ааттар Одьулуунтан Вера Яковлеваҕа уонна Хайахсыттан Диана Неустроеваҕа аналлылар. **Саха таҥаһыгар** кылаан чыпчаал - Сылантан Агафия Никитина, 1-кы миэстэ - Холтоботтон Екатерина Саргыдаева, 2-с миэстэ - Холтоботтон Христина Федупова, 3-с миэстэ - Одьулуунтан Александра Григорьева. **«Аныгылыы сахалыы таҥас»** анал ааты Хадаартан Ирина Филиппова, **«Олонхо уобараһа»** ааты Алевтина Колесова, **«Көрөөччү биһирэбилэ»** ааты Хайахсыттан Татьяна Рязанская, **«Сахалыы куттаах дьыа кэргэн»** ааты Одьулуунтан Ньоргуяна, Семен Карповтар ыллылар.

«Күлүмэх күүстээх Күөнчэ Бөбө» быһымах күүстээх эр дьон күрэхтэһиитин кыайылаахтара түһүмэхтэринэн быһаарылынна. Ким элбэх түһүмэххэ кыайыт ол кылаан бириһи ылар. Манна «Титиик түбүгэ» түһүмэххэ Чурапчыттан Данил Николаев, «Төннөр Таас» түһүмэххэ Юһэ Дьааныттан Юрий Семенов, «Ампаар муннуга» түһүмэххэ Хадаартан Дима Ноев, «Сыдыам сыарба» уонна «Күөн көрөөччү» түһүмэххэ эмиэ Чурапчыттан Данил Николаев кыайдылар. Онон кылаан бириис кыайылаабынан Данил Николаевтабыста, 30 тыһ солк. бириһинэн наһараадаланна.

«СО» кэр.

Тэрилтэ түбүгэ

Урукку муоста оннугар саҥа турбаны

«Халыма» федеральнай суол 110-с км-тэн, Чаачыгыйтан Алабартан айанныыр суолу быһа охсон аһар Ханныга үрэх муостата, угут дьылларга үгүстүк алдьанан, айанныыттары элбэхтэ моһуоктаан турардаах. Бу муоста хапытаалынай тутуутун тула элбэх кэпсэтии, туруорсуу ыһтыллыбыта балай да кэм буолла эрэри, араас кэмнэргэ үп-ас тийбэтинэн тохтотуллан испитэ.

Чурапчы нэһилиэгэр олорор Алабартан төрүттээхтэр түмсүүлэрин салайааччыта Константин Лыткин көбүлээн, дьаһалтаппан, нэһилиэк олохтоохторуттан көрдөһүү суругу бэлэмнээн, СӨ Тырааныспар уонна суол министриистибэтигэр уонна СӨ суолун сапататыгар тус бэйэлэрэ кириэн күүскэ туруорсан, былаанна кириэрин кытаанахтык ситиспиттэрэ. Ол түмүгэр бу дьыл ыам ыйын 30 күнүгүгү 3А-СМП-4409 нүөмэрдээх «Ханныга үрэх» туруорсуу муоста өрөмүөнүн толоруу» туһунан судаарыстыбаннай хантыраак баттаммыта.

Ити кэннэ хас даҕаны түһүмэхтээх аукционна бэйэбит улууспут «Дорожник» ХЭТ кыайылаабынан тахсан, үлэ-хамнас номнуо тэтимнээхтик ыһтылла турар. «Бырайыак быһытынан» 3 миэтэрэ диаметрдаах, 25 миэтэрэ уһуннаах тоффрированной турба

өрүс аһыллыбытын кэннэ тизлээн кэлэн, Алабар нэһилиэгин олохтоох биригээдэтэ танан бүтүрдэ.

«Дорожник» ХЭТ генеральнай дириэктэрэ Гаурип Владимиров дьаһалынан бу үлэни Константин Лыткин бэйэтэ сүрүннээн ыһтыахтаах. Маны таһынан муоста икки өттүгэр, уопсайа биэрэтэ усталаах суол правыйынан кутуллара былаанналар. Бу күннэргэ «Дорожник» ХЭТ инженернэй сулууспата суол кутуллар сириг чопчулуур, кэмэйдир үлэлэрин ыһтан, кураан күннэри баттаһа, буору кутуу үлэтин сабапыхтаах. Алабар нэһилиэгин баһылыга Ньургун Попов салайыытынан олохтоох нэһилиэгин суол аныынаабы маһы талпыр үлэни ыһтыахтаах», — диир «Дорожник» ХЭТ пресс-киинин үлэһитэ Федор Чичигинаров иһитиннэрэр.

Ити курдук олохтоох тэрилтэ бадарээччит буолара бары өттүнэн барыстаах олохтоох нэһилиэгин үлэни хаачыйан, эбии дохуоттаан, үлэ-хамнас хаачыстыбалаахтык, тэтимнээхтик ыһтыллан, үтүө түмүктээх буоларын мэктиэлиир.

Семен ЖЕНДРИНСКЭЙ.

ТЫАҤЫТ

Саха биллииллэх суруйааччыта, литэрэтиринэй кириитик Николай Николаевич Павлов—Тыаҥыт быйыл бэс ыйын 21 күнүгэр төрөөбүтэ 115 сылын туолла. Бу бэлиэ даатанан сибээстээн, Сардана Ойунская „Аҕам сырдык аата“ диэн П. А. Ойуунускай сырдык кэриэһигэр анаабыт кинигэтин „Аҕам үөлээннээхтэрэ“ диэн түһүмэтиттэн „Тыаҥыт“ диэн ахтыыттан быһа тардан бэчээттибит.

Паапабыт суорума суолламмытын кэннэ, биһиги ийэбит сэрии буолуон эрэ аҕай иннинэ Николай Николаевич Павловтын ыал буоларга быһаарыммыттара. Ол сағана улахан эдьийим Муся уон түөртээх, кыра эдьийим Лаана тобустаах, мин аҕалаах эгитим. Кыра эрдэхпиттэн көрө үөрэммит буоламмыт, кинини „Дядя Коля“ диэн ааттыыр эгитит. Оччолорго түптээх-таптаах олох суоҕа, дьиз кыараҕас, биир кыраҕый хосхо симиллэн олоҕорбут. Онон Николай Николаевич кэпэ-бара сылдьара, хаана эрэ Төхтүр диэки учууталлыыр быһыылааҕа. Арай кини кэллэбинэ кыра оҕолорго, биһиэхэ, бырааһынньык курдук буолара—элбэх кэһиилээх кэлэрэ. Бу, биһиги паапабыт оннугар кэлбит „паапа“ диэн, миигинник киһи оччолорго сөччө быһаарбат суола эбитэ буолуо...

Дядя Коля... Эдьийдэриим кинини „лояльнайдык“ көрсүбүттэрэ. Күһүөрү кыһын бырааппыт Куока төрөөбүтэ. Сэрии буола турара... Ийэм, бэйэтэ да улахан сүрэх баастаах киһи, эбии эрэйэ-кыһалбата элбээбитэ... Николай Николаевич хаайыллыбыта. Н. Н. Павлов олоҕо эриэ-дэхси буолбатах. 30—40 сыллар тыйыс тыыннара кинини кытаанахтык хаарыйбыттара: 58 ыст. 10 пуунунан икитэ ытылларга ууруллан баран тыыннаах хаалбыт киһи, бастаан 1942—1945 сыллардаахха, икитээн 1949—1950 сс.

1945 сыл бүтүүтэ Н. Н. Павловы „за неимением состава преступлений“ диэн хаайыттан босхолообуттара. Ийэбэр ааттаһан-көрдөһөн суруйа сатаан баран, 1946 сыл сааһыгар бэйэтэ Чурапчыга кэлэ сылдьыбыт этэ. 1949 сыллаахха Николай Николаевич үһүстээн хаайыыга киирбитэ. 1953 сыллаахха Чурапчыга кэлэн маамабын көрсүбүтэ, өр кэпсэппиттэрэ... Маамабыт биһигиттэн „сөбүлэн“ ылбытын кэннэ сотору кэминэн кырдыаҕас аҕатын кытта куораттан көһөн кэлбиттэрэ. Биһиги эмискэ эһэлээх, аҕалаах ыал буола түспүппүт. Николай Николаевич истибэтигэр кинини „Ник Ник“ эбэтэр „Эн Эн“ диэн ааттыырбыт. Урукку оҕо эрдэхпитинэ курдук „Дядя Коля“ диирбит аны хайдах эрэ табыгаһа суоҕа, онон „Николай Николаевич“ диэн убаастабыллаахтык толору ааттыыр буолбуппут.

Дьэ кырдык, оччолорго „норуот өстөөҕө“ буолбут дьон дьиз кэргэттерин үгүс киһи тумна хаамар кэмигэр, үс оҕолоох, доруобуйата да мөлүөх дьахтары ылыы—кэрээнэ суох хорсун быһыы. Бу эмиз Николай Николаевич киһилии майгыта-сигилитэ.

Николай Николаевич районоҕа инспириэтэрдээбитэ. Кини дьону кытта бэрт дэбигистик билсэрэ, сотору кэминэн Мэхээлэ Добоордуурап, Дьуон Дьанылы, Роман Христофорович Кривошапкин, Семен Ильич Жирков уонна эдэр саастарыгар Иркутскайдаагы рабфака үөрэммит кэргэниин Винокуровтар чугас доҕор буолбуттара.

Эн Эн ааттаах булчут, сэдэх „Зауэр“ саалаах. Оттон кини аҕата Ньукулай Баабылабыс оҕонньор балыксыт. Куораттан таһаарбыт илимнээх... Биһиги ыал аны дьонно бэрсэр кустаах-куобахтаах, балыктаах дьон буоллубут. Урут „Ойуунускайдар“ дэтэр буоллахпытна, аны „Тыаҥыттар“ дэтэр буолан хааллыбыт. „Сон саҕатынан, ыал аҕатынан“ дииллэрэ оруннаах эбит.

Урут хаһан да улахан бырааһынньык, үбүлүөй диэни билбэтэх дьон, 1954 сыл сайыныгар Николай Николаевич 50 сааһын бэлиэтээбиппит. Аймахтар, табаарыстар Мэхээлэ Добоордуурап, Николай Осипович Винокуров, Семен Ильич Жирков буолан хонууга баран аһаабылпыт, оннооҕор любительскэй хаартыскаҕа түспүппүт.

Ол сайын мин үөрэххэ туттарса бардым. Николай Николаевич уолпуска ылан, эмиз куоракка киирбитэ... Миигин „норуот өстөөгүн“ оботун үөрэххэ ыыппатахтара... 50-с сыллардаагы репрессия кэмэ эбит. Ити Николай Николаевичка эмиз улахан охсуу этэ.

Күһүн Хайахсыкка көһөн бардыбыт. Эн Эн оскуолаҕа нуучча тылын учууталынан ананна. Маама биһиги балыыһаҕа сизэстэрэлиир буоллубут. Эһэбит мас ууһа, онон ыалларга, хонтуораҕа остуол, олоппос, ыскаап онортуур. Маньатыгар колхуостар ат бизрбиттэрэ, хайа эрэ ыаллар үрүн көмүс сирэйдээх ыныыр.

Эн Эн аҕатынын убай-быраат курдуктар. Кырдыаҕа көбүс-көпө, уолуттан лаппа үрдүк. Оттон уола нүрү-нүксүгүр, илиитин кэнигэр туттан, бэйэтин көхсүн сүгэн иһэр курдук. Бу бука хаайыыга хаамар үгэһиттэн хааллаҕа...

Тыа сиригэр оччотообуга электричество да суох, киһи да буолбат. Эт-ас дэлэгэй. Арыгы ончу чуох. Ыаллар кыралаан бырааска туруораллар... Учууталлар өрөбүллэригэр тулу ғынахтарай, кизн дьизэлээх, кыра обото-уруута суох ыалга, биһиэхэ муньустан түүнү быһа „луулькэлыллар“. Сотору-сотору Эн Эн саҕата:

— Совершенно неужно... Хаарты ахсаана тобус эрэ... Дурак... Хаарты улууһа түөрт эрэ... Совершенный дурак!—диэн көбдүүрэр. Ким да өһүргэммэт. Бэйэтин хаадылаан „совершенной оҕонньор“ диэн ааттыыр буолбуттара.

Мин биир сыл үлэлээн баран, сайын эмиз үрдүк үөрэххэ туттарса киирэбин. Эн Эн уолпуска ылан куоракка киирсэр... Эмиз ыыталлар дуу, ыыппаттар дуу диэн хайын онгостоммут „Үгсүү“ кумаабытын Амма Аччыгыйынан Москваҕа ыытабыт... Сотору мизэх Новосибирскайга барар дьол тосхойор. Кыһын үлэлээн муспут харчыбар эбии Эн Эн балай да харчыны бизрбитэ. Самолет билиэтэ төһө да ыараханын иннигэр, үөрэх аһыллыытыгар баар буолаарыбын самолетунан көттүм. Уолсайтан мәлийэн, үһүө буолан кыра хону

куортамнаһан олоҕорбут. Дьизбиттэн ый айы Эн Эн перевод ыттар.

Саҕа дьыл иннинэ аҕай Паапабыт дьыалата тиллэр... Эн Эн ол сонуну Чурапчыга муньахха киирэ сылдьан истибит. Мизэх Маайа Добоордуураба манньык кэпсээбиттээх:

— Оҕонньор биһиэхэ кэллэ. Сирэйэ-хараҕа өрөкүйбүт аҕай. Мэхээлэҕэ киирэн тугу эрэ кэпсээтэ... Улахан саҕа аллайыы буолла. Ол быһыыгар ытабыл да иһилинэ... Мин куттаным, туох эрэ буолла быһыылаах дии санаатым... Оттон дьиз иһэ үөрүүнэн туолла... Түүнү быһа хаһыа да буолан, муостаҕа хооньоннон сытан эрэ Былатыан хоһооннорун ааҕаллар, ырыаларын ыллыллар, оҕонньору ахталлар... Дьиннээх, уһун күүтүүлээх үөрүү буолла.

Паапабыт литэрэтиринэй нэһилиэстибэтэ тиллиитигэр Николай Николаевич үгүэтэ элбэх. Сүбэһиппит. Тирэнэр тирэхпит.

Николай Николаевич обомсоҕо уос номоҕо буолбут дьыала. Улахан эдьийим уолугар Сашаҕа наһаа ылларбыта. Уола суох да буоллаҕына, күнү быһа „пыхаа-пыхаа-пыхааскай“ дии-дии манньыйар үгэстээбэ. Биридэ сизнэ атаахтаан: „Эһэ, атаҕым наһаа ыарыйда“,—диэбитигэр омуннуран, сайынны хара кырыска үс-түөрт бизрэтэлээх сиртэн салааскаҕа соһон, бырааһы түүннэри туруоран, рентгенэтээри ғынар буоллаҕа дии... Саша бизстээбэр куоракка маннай киирэн баран, нууччалыы билбэт буолан тэһийбэт, сотору-сотору дьизбэ киирэр:

— Куорат куһаҕан, бары нууччалыы санараллар. Эһэбэр барыам. Халдыаайыбар барыам. Чурапчыга үчүгэй.

Аҕыйах хонугунан эһэтэ сайыһан, ахтан аҕай киирэр:

— Добоор, Сааска, куорат үчүгэй дуу? Кэпсээ эрэ...

Уола санарбат. Килбигийбит курдук туттар. Эһэтэ ону көрөн:

— Тыый, добоор! Сахалыы умуннун дуу, тугуй?

— Оттон, деда, мин сахалыы совсем забыл...

— Туох даа... Оҕону буорту ғыммыттар! Совершенно, сахалыы да, нууччалыы да билбэт онорбуттар. Суох! Илдэ барабын!

Николай Николаевич кэпсээнэ үксэ эмиз итинник омуннаах буолааччы. Онгун „на полном серьёзе“ кэпсээччи... Чурапчы тангаратын дьизэтэ турар томторугар быһа тахсар, сатыы эрэ дьон хаамар кыараҕас муосталара баара. Биридэ Эн Эн эмиз сирэй-харах буолан киирдэ:

— Муостаҕа биир бэлэсипиэттээх дьахтар оботун өлөрө сыста!

— Ол хайдах?

— Совершенно өлөрүө эбит... Хата бэйэтэ түһэн, оботун бэлэсипиэткэ анньан табыста.

Николай Николаевич олус омуннаах, үрүт-үрдүгэр талкыйан сангарарын иһин чугас доҕотторо „Талкы“ диэн хос аат

инэрбиттэр. Тыаһытынааҕар Талкыта ордук дэбигистик ааттанара, кини ити аатыттан төрүт өһүргэммэт этэ. Омуннаах буолан араас быһылааннарга да түбэспитэ үгүс... Саха суруйааччыларын үксүн кытары бииргэ бултаабыт киһи. Биридэ Күннүк Уурастыырабы кытта кустаабыттар. Владимир Михайлович суунан баран, тыы тумсугар сотто туран, эмискэ өлөр хаһытын хаһытаабыт. Утары устан иһэр кустары Талкы ыта хабылыннарбыт, биир доробуонньук ууттан тэйэн Күннүк сыгыннаах иһигэр түспүт... куттал бөбө буолбут. Талкы: „Совершенно өлүө эбит... Халата халын буолан абыраата!“—диэн сана аллайбыт.

Амма Аччыгыйа табаарыһын туһунан бараммат кэпсээннээх буолааччы. Талкы амарах дууһалааҕын, үөрүннээн сөбөөччү. „Биир сарсыарда эрдэ баҕайы Ньукулайым тийэн кэллэ. Олус үөрбүт-көтөбүллүбүт көрүгнээх. „Дьэ, добоор, бэһнээ күтүөтүм Сергей дьон-сэргэ ортогугар мизэх махтанна: „Кэргэммэр, оҕолорбор өйөбүл буолтун. Эн көмөбүнэн мин аспирантураны бүтэрэн кандидат буоллум. Эйиэхэ мунура суох махталбытын биллэрэбит... Аны эһиги кырдыар-ыалдыар күнүтүгэр биһиги көрүөхпүт“,—диір ээ... Мизэх итинтэн атын туох наада буолуой? Олус үөрдүм!“ Көр эрэ, дьэ итини кэпсии охсоору оҕонньорум бачча эрдэ кэлээхтээтэҕэ...

Уолсайынан, Эн Эн бииргэ үлэлээбит табаарыстарыгар, үөрэтэр оҕолоругар үгүө сыһыаннаах этэ. Кини педагогикаҕа биір бигэ сүрүннээбэ: „Оҕоҕо „двойка“ туруорар совершенно сатамат. Иккис сылга хаалпарар совершенно акаары быһыы... Иистэннэн, детсад үлэһитэ. Медсестра буолар кыргыттарга алгебра, физика төрүт да наадата суох... Суолпар, тракторист буолар уолаттарга гуманитарнай предметтэр наадата суохтар. Оҕолор оскуоланы хайаан да бүтэрэһтээхтэр, дьэ ол кэннэ олоххо дьобурдарынан специальность ыгыахтаахтар“, — диірэ.

Николай Николаевич сүүрбэччэ сыл Чурапчыга олоҕорута. Өр сыллаах сыралаах үлэтэ үрдүк сыанабылы ылбыта, иһинэхэ „Саха сирийн оскуолаларын Үтүөлээх учуутала“ аат инэриллибитэ.

Тыаһыт нуучча тылыгар талкыйбыт оҕолоро учууталларын үтүө тылынан ахталлар. Кини биір үөрэнээччитэ Настенька Егорова эмиз нуучча тылын учуутала буолбута, Афоня Илларионов юрист уонна тылбаасчыт, Ил Түмөн Аллараа палаататын бэрэссэдээтэпэ буолбута, Александра Константиновна — Дархаана эмиз юрист уонна поэтесса...

Оскуола-интэринээт томторугар хатын-чаран саҕатыгар оҕонньордоох эмээхсин дьиз туттан, туспа ыал буолан олоҕоруттара. Кэлин ыалдыар буолан, куоракка киирэн, биһигини кытары аҕыйах сыл олоҕоруттара. 1974 сыллаахха биір дэрэ муус устар ыйга, биір дэрэ балаҕан ыйын бүтүүтэ күн сириттэн барбыттара.

Мин Николай Захарович Копыринга, үтүө суобастаах, улаханньык ытыктыыр, итэбэйэр, эрэнэр коллегабар Тыаһыт архыыбын олоччутуттаран кэбиспитим... Билигин илиибэр „Тыаһыт“ диэн сиппит-хоппут монографияны астына тутарым. Итиннэ Николай Николаевич араас моһоллордоох олоҕо дьин баарынан көрдөрүллүбүт, айымньылар уонна критическэй ыстатыйалара сипилии ырытыллыбыттар.

2005 оылгаахха ЮНЕСКО олонхону киһи - аймах чулуу айымныытынан Билиммитэ. Олонхо - бу биһиги сахалар мунура биллибэт баайбыт, сүрэхпит иэйимтэ, дууһабыт баҕата. Бу биһиги атын омуктартан уратыбыт, норуот быһыытынан инники кэскилбит. Кыра Оҕо олонхону хайдах тиздиэххэ сөбүү? Оҕо олонхону кэрэхсииригэр, тылын - өһүн арааран истэригэр, истибитин өйдүүрүгэр, кини өйүгэр - санаатыгар олонхо эйгэтин омоһоно, көстүүтэ үөскүүктээх. Оҕо кыра сааһыттан олонхо тылын - өһүн, ырыатын - тойугун истэ үөрэнэбинэ, кини кутугар - сүрүгэр истибит дорбосно, санага - инэтэ инэн хаалар. Ол сизэринэн улааттабына олонхону истэр, ырытар, толкуйдуур дьобурданар.

Билиги Хайахсыгтаабы
"Кунцээн" ухуйаан оёбо олонхон
билигинээрйгэ 2006 сыллахтан
үлэбтин саалаабылпыт. Ухуйаан
ингэн "Имигэсэй тылцаан" фольклор
курууога бу сэл "Олонхо дойдута"
кингэбэ олобуран инсценировканы
туруобулпыт. Аналлах олонхо хоо
тэрийэн, алдэх матырайаалы хомуйан,
оёбо сөлтөөх остуол ооннууларын
айдыбыт, анал бырагырааманы оронор,
араас өрүттээх үлэни ыштыбыт.

Куруһуоклутугар 4-6 саастаах
оболор дьарыктаналлар. Манна
оболор олгонхону мнемотиэхинька,
дакылааты истиэнэ көмөтүнэн
кэлсииргэ, сонньоон көрдөрөргө
уустаан-ураннаан аабарга үөрэнэппэр.
2010 сыллаахха "Олонхо тылын
бүгүннүтэ уонна кэскилэ" диэн Олонхо
лабораторията ыыппыт хуруһугар
бииһи куруһуок оболоро "Олонхо
дойдута" аахпыттара. 2012 сыллаахха
духобунас уонна культура сылыгар
С.С. Яковлев - Эрилик Эристиин
120 сылыгар аналлаах улуустаабы
"Түөлбэ олгонхото" эдэр олгонхону
толорооччулар куонкурустарыгар
"Кустук" кыра бөлөх оболоро В.
Каратаев "Модун Эр Собохо
олгонхотун толорон, 1-кы истиэпэннээх
лауреат аатын ыбыттара. Бу сыл
улуустаабы "Чөм-чүк саас аабыытара"
куонкуруска Владик Павлов "Олонхо
дойдута" дакылаатынан ситиһиилээхтик
кыттыбыта. "Туллукчаан" обо сайдар
киина ыыппыт "Саха тылын оскуола
үөрэтии садаламмыта 90 сылыгар

ОЛОНХОНОН УНУЙУУ

аналлаах "Олонхо педагогиката:
ийтий - үерэтий сорухтара"
арсруубулукэтээби научнай -
практической кэмпириэнсийэ Владимир
Павлов "Олонхо үс дойдута", Наташа
Кузьмина "Куруубай хааннаах Кулун
Куллуустуур" олонхону мнемотиэхиныкэ
көмөтүнэн билиһиннэрэн, үлэбит
уопутун таргалпыпыт. 2013 сыллаахха
улуустаабы информационнай -
методической киин исписалииһа К.М.
Тарабукина бырайыагынан "Түөлбэ
олонхо" бэстибээлгэ кыттыбылпыт.
Манна олонхону анаарыы түһүмэбэр
12 уһууаан кырачаан оболорон
олонхону чинчийээччилэр дакылаат
аарыыларыгар Роберт Поисеев "Улуу
олонхотун И. Г Тимофеев - Теплоухое"
дакылаатынан 1-кы миэстэни ылары
ситтиспитэ. Биирдиимлээн олонхону
топорууга Вадим Поталов "Куруубай
хааннаах Кулун Куллуустуур" олонхоттон
быһа тардан топорон, 3-с миэстэ
буолбута.

2014 снлплаахха улуустаабы "Гүөлбэ олонхо" бэстибээлгэ бөлөбүнэн аабыыга "Ньургунун" бөлөх оолоро Сергей Васильев "Гүөлэн Хардааччы"(сал. Т.Я. Поисеева) олонхотун топорон, 2-истиэлпэннээх лауреат, "Кустук" бөлөх оолоро (сал. М. П. Андреева) Платон Ойуунускай олонхотуттан "Бухатыыр атын" топорон, 3-с истиэлпэннээх дипломант, Айсена Федотова Сергей Васильев "Эрчимэн Бэргэн" олонхотун топорон "Эдэр кэскиллээх топорооччу" анал ааты, олонхону чинчийэччилэр түһүмэхтэригэр Богдан Дьячковскай "Олонхо дойдута " дакылаатынан 1-кы истиэлпэннээх лауреат, Вадим Потапов "Кулун Куллустуур" (сал. Н.Н. Поисеева) дакылаатынан 2-с истиэлпэннээх лауреат буолары ситиспиттэрэ. Саха өрөспүүбүлүкэтин Духуобунан сайдыы уонна үөрэх министиэристибэлэрин, өксөкүлээх Өлөксөй аатынан норуоттар добордоһууларын дыэттин тэрийиилэринэн өрөспүүбүлүкэтээри "Олонхо дойдутун өбөтбүн" эдэр топорон-мулар бэстибээлэригэр оолорбут кыттан, "Олонхо зигэтин

үөскэтии* анал аат дипломуна
наҕараадаламмытара.

Оболорбут олонхону аагар эрэ
буолбатахтар, уруһуй куонкуруһугар
эмиз ситиһилээхтэр. Ол курдук, Платон
Ойуунускай 120 сылыгар аналлаах
улуустаабы уруһуй куонкуруһугар Лида
Борисова "Туйаарыма Куо" үлэтинэн
кыттан, 3-с миэстэ буолары ситиспитэ.
Улуустаабы "Олонхо кизн кизлитэ"
уруһуй куонкуруһугар Арчын Павлов
"Бухатыыр ата" үлэтэ 2-с миэстэ
буолла. Оболорбут Лида Борисова,
Комила Аржакова уруһуйдара олонхо
10 сылын көрсө, 2015 сыллаахха
"Бичик" кинигэ кыһата таһаарбыт
"Олонхо оҕо харабынан" альбом-
кинигэҕэ бэчээттэнэн тахсыбытара.
Иитээччилэр Надежда Николаевна
Поисеева И.Г. Тимофеев - Теплоухов
"Куруубай хааннаах Кулун Куллуустуур"
олонхотунан ойуулаах тылдьыта
уонна Меланья Прокопьевна Андреева
"Олонхо үс дойдута", "Куруубай
хааннаах Кулун Куллуустуур" болдох
бэлиэлеринэн таныллыбыт схеманан
кэпсээһиннэрэ "Олонхо дойдугун
оботобун" диин кинигэҕэ бэчээттэнэн
тахсыбытара.

Ухуйзааммыт 2014 сылтан "Мин олонхо дойдутун оботобун" диэн уллуустаабы олонхону биирдиилэн топоруу куонкуруһун кэтэхтэн ыьтары сабалаабыта. Бу сыл 12 ухуйаантан барыта 26 обо кытынна. Билигин куонкурусут "Күн сарданалара" диэн иккi көрүнүсүн ыьтыллар.

1. "Олонхо дойдутун оботобун"
2. "Чыбы - чаабы чабырбахтар"

5-6, 8-7 савстаах оболор биирдиилээн
уонна бөлөхүнэн толорон кытталлар.

Бийирыын "Бриллиантовые капеллы" диэн норуот ырыатын толорууга Бүтүн Арассыйагаабы виртуальной кэтэхтэн кункуруһу быйыппыт. Бу кункурусха ереспүүбүлүкэбит араас улуустарыттан кытынынар. Быйылгы кункуруспут биир дойдулаахпыт И.Г. Тимофеев-Теплоухов 150 үбүлүөйдээх сылыгар ананна 2016 сылтан "Образовательный

кластер "Тишик" как сеть виртуальных мастерских" дээн бырайыакка үлэлэстибит. Манна Хадаар "Мичил", Чакыр "Күнчээнэ", Бахсы "Сулусчаан", Кытаанах "Ньургуйаана", Арыылаах "Биһик", Хайахсыл "Күнчээн" улуус алта кытыы сытар улууааннара буолан, 3 сыл устата бииргэ үлэлэстибит.

Биһиги уһуяан "Гостинная у камелька" парциальной бырагырааманы огорон, фольклор бары көрүнүн хабан үлэли сылдыабыт. Иитэзччилэр Т. Я. Поисеева, М. П. Андреева, Т.И. Поисеева, Н.С. Говорова, Н.Н. Поисеева олонхону үөрэттигэ араас ньымалары тобулан, үлэли-хамсыы сылдыаллар. Улууспут киинигэр Чурапчыга "Үөрүү" оҕо сайдар киинигэр улуу олонхоһут И.Г. Тимофеев - Теплоухов аата инэриллибиттэн кизн туттабыт. Олонхону биирдиилээн толорууга Вадим Потапов, Коля Филиппов, Таман Поисеев, Вика Борисова, Айыына Евграфова, Дайаана Протасова, Феня Борисова уһуяаннарын аатын улуус, өрөспүүбүлүкэ күрэхтэригэр көмүскээн, уһуурулан табыстылар. Бөлөбүнэн толорууга "Кустук" уонна "Ньургунун" белэхтөргө элбэх оҕо дьарыктанар. Киинлэр "Үлүс үрдэл", "Бастын аат", "Сэргэх толоруу" анал аат хаһаайытара. "Күн - чээнэлэр" чабырдахсыттар белэхтөрө региональной "Бриллиантовые нотки" бастакы хардыы куонкурус - бэстибээлгэ кыттан, хас да төгүллээх лауреат аатын сүлүктэ. Улуус иһинэн ытыллыбыт оҕо уонна ыңчат дьобурун сайыннараар "Чемпионат талантов" дьаһал кыттылыахтара.

Бишиги ухуйаммыг оёолоро салгыг
оскуулаага үерэнэ киридэхтеринэ,
"Айсаара" фольклор куруууогар
дьарыктаналлар, ухуйуллаллар.
Оёолорбут ситиһиилэринэн иээн
туттабыт, үөсүбүт.

Түмүкчэр тыл баайдаах киһи өлөн - охтон биэрбэт дин эттиэм этэ. Саха тылыгар норуот олоҕо, өйө - санаата, кута - сүрө, майгыта - сигилитэ, изиийитэ тыктарыллан көстөр. Тылга абылаппыт киһи норуотун саныы, хаһан баҕарар кини туһугар ыалдьа, кинини сайыннара, өрө тарда сылдыар буолар.

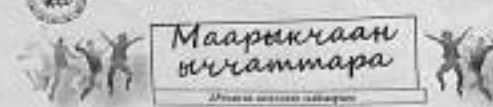
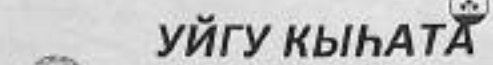
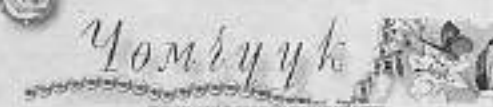
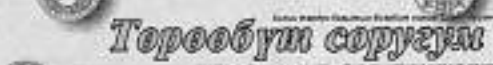
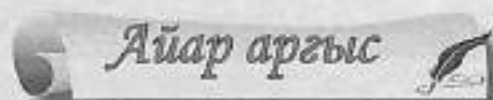
Надежда ПОИСЕЕВА,
Хайахсыттаабы "Күнчээн"
үлүйээн иитээччитэ.

Суртумуу - 2019

**Улүүстaaбы «САНА ОЛӨХ» хаһыакка 2019 сьл үккис аһаарыгар
сурутарга тиэтэйин!**

Чурагчын хайгуулын олохтоос, улсуудаар библиотекд
үлгэлт, РФ суурингаар сууцны сонгууль чиглэлт. Каталий
Гаврильевна Захарова

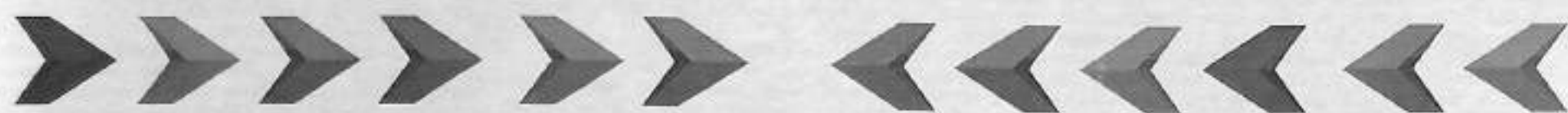

Ихэнхтэйг нь бэлчээл, малчлалын сэтгэлтэй, туршлагагүй үүснэ
хууль тогтоо буюу үүснэ хууль тогтоо буюу үүснэ хууль тогтоо
хууль тогтоо буюу үүснэ хууль тогтоо буюу үүснэ хууль тогтоо

[illegible]

ТЭРИЛТЭЛЭР ТӨЛӨПҮӨННЭРИН НҮӨМЭРДЭРЭ

(Суотабай төлөпүөнтэн эрийэр код: 8-411-51)

"Саарба" ХЭТ
41-155

Дьарыктаах буолуу киинэ
41-732

Бэтэринээрийэ
41-139

ГТАС
41-807

"Чурапчы" ТХПК
41-561

Пенсионнай пуонда
41-862

РЭС
41-538

Сахателеком
41-150

Сир кэмитиэтэ
41-345

"Сана олох" эрдээксийэтэ
41-265

"Туймаада нефть" АЗС
41-872

Почта
41-349

Роспотребнадзор
41-272

"Хатан" ХЭТ
41-872

ГИБДД
41-676

Баһаарынай сулууспа
41-209

Айылба харыстабылын
иниспизексийэтэ
41-082

"Арчы" үөрэтэр киин
41-040

Ойуур хаһаайыстыбата
41-594

Полиция
41-160

Прокуратура
41-274

Үөрэтэр-производственной
кэмбинээт
41-576

Телевышка
41-230

